

NANAWATAI!

av William Mastro Simone

STORE SCENE

1983

DEN NATIONALE SCENE

1984

NANAWATAI!

av William Mastrosimone

Oversatt av Tom Remlov

DNS TAKKER

DNS vil med dette gjerne få takke følgende for råd og bistand i arbeidet med vår oppførelse av «Nanawatai!»: Professor Reidar Grønhaug, Universitetet i Bergen; løytnant Ørnulf Eriksen, Kavalleriet, Trandum leir; Major Vedal, DK-Vestlandet; Ragnhild Ullern, Universitetsbiblioteket i Bergen; og dr. med. Ole Jacob Broch.

premiere

Tidsskrift for
DEN NATIONALE SCENE nr. 1 - 1984

Ansvarlig utgiver: Kjetil Bang-Hansen. Redaksjon: Kirsten Broch, Tom Remlov og Gunnar Staalesen. Fotos fra prøver og forestilling: Hans Jørgen Brun. Foto av teknisk arbeid med stridsvognen: Trygve Schönfelder. Kostymeskisser: Helge Hoff Monsen. Redaksjonens adresse: Postboks 78, 5001 Bergen. Grafisk utforming: Markedskonsult A/S. Sats: Sats & Montasje. Trykk: Havel A/S.

Regi: Kjetil Bang-Hansen

Dekorasjon og kostymer: Helge Hoff Monsen

Musikk: Håkon Berge

Dramaturg: Tom Remlov

Masker: Håkan Hede

Lysdesign: Kjetil Bang-Hansen

Produksjonssekretær og regiassistent: Monica Forfang

Tadsj Aman – afghaner av
pathan-folket Sverre Røssummoen/Helge Jordal

Khasamar Aman – hans bror Lars Steinar Sørbø

Akbar Aman – hans onkel Kaare Kroppan

Mustaffa Ida Gil – også pathan,
men av en annen ætt Thor Hjorth-Jensen

Afsal – overlevende fra Ida Gils landsby Ulf Borge

Shorana	} Kvinnelige overlevende fra Tadsj Amans landsby	}	Ragnhild Hiorthøy
Roksane			Eva Sevaldson
Gul Inger-Johanne Rütter
Marghanai Wenche Kvamme
Abida Eva Danielsen

Georgij Daskal – vogntokkommandør Rolf Søder

Konstantin Kovertsjenko,
skytter og nestkommanderende Bentein Baardson

Nikolaj Kaminskij – sjåfør Gjert Haga

Anton Golikov – lader Kim Haugen

Malik Sawad – navigatør,
afghaner under russisk opplæring Kim Kalsås

Musikere Magne Lunde og Harald Mæland

Inspisient: Øyvind Eskildsen

Lysmestre: Asbjørn Johnsen og Willy Myklestad

Sufflør: Marit Sognnes

Rekvisitør: Bastiaan van der Pas

Teaterforlag: Nordiska Teaterförlaget/Edition WH, København.

Verdenspremiere på DNS Store Scene 28. januar 1984.

Forestillingen varer ca. 2 timer og 45 min. En pause.

Fotografering og båndopptak under forestillingen er ikke tillatt.

KJÆRE PUBLIKUM -

Verdenspremiere! Slik lyder ordet om kveldens forestilling. Og flott klinger det unektelig, men hva ligger bak? Hva er den egentlige årsak til at Bergen nå stolt kan ha verdenspremiere på en av klodens mest spilte nålevende dramatikere i øyeblikket? Svaret er enkelt. Og viser kan hende hvor liten denne vår verden egentlig er.

Instruktør, scenograf og dramaturg bak kveldens forestilling fikk i sin tid - nærmest i all hemmelighet - tak i et rykende ferskt manuskript av en ny, ung amerikansk dramatiker. Skuespillet het «Extremities» og var et voldsomt oppgjør mellom en kvinne, som er blitt offer for et voldtektsforsøk og hennes angriper. Det var et intenst, realistisk og fremfor alt uhyre aktuelt stoff som formelig ropte på en oppførelse. Men ville vi få rettighetene til denne åpenbare dramatiske sensasjon?

Vi fikk dem. Og «Hvepsen» - som den norske tittelen ble - hadde sin Europa-premiere i Stavanger i 1981. Men det fulgte én betingelse med førsteoppførelsesretten: forfatteren ville selv komme til Norge og følge prøvene! Sant å si passet dette oss lite. Hvorfor i all verden ville et nytt amerikansk forfattervidunder følge prøvene på et teater langt borte i hutteheita? Man da William Mastro Simone ankom Stavanger, viste han seg å være alt annet enn en amerikansk wonder-boy. Han var tvertimot en rund og blid, seriøst arbeidende teaterkunstner som simpelthen ikke ville la noen anledning gå fra seg til å lære mere om sitt fag og om sin egen dramatik.

Slik ble grunnen lagt for et samarbeid som har sin - foreløpige! - kuliminasjon med aftenens forestilling. Allerede dengang hadde nemlig Mastro Simone gjort de første spede utkast til et skuespill om Afghanistan - kunne vi tenke oss å samarbeide med ham om dette? Slik kommer en verdenspremiere flytende på en fjøl til Bergen. Og slik kan en tilfeldighet plutselig gjøre verden liten.

Men verden er ikke liten. Den er stor og ukjent for oss alle. Og nettopp denne forestillingen minner oss om det: På den andre siden av kloden kjempes det en krig, en av disse tilsynelatende uløselige verdenskonflikter som forfølger oss fra overskrifter og flimrende TV-bilder. Av og til forsvinner den til side 7 eller gjemmer seg i et utenriksmagasin. Og vi glemmer - til glede for norske skiløpere og spellemannspriser. Men så er bildene der igjen, med sine skrikende barn og hylende granater. Og vi må igjen ryste verden ut av hodet.

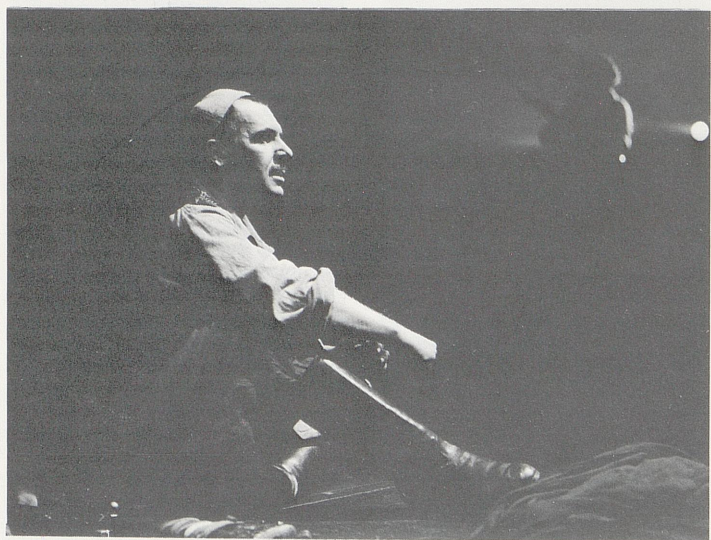
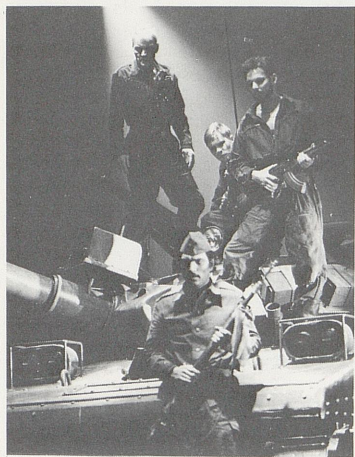
Men er ikke det riktig da? At vi glemmer, at vi stiller oss hoderystende til en viss type informasjon. Informasjon om konflikter og kriger vi ikke later til å kunne gjøre noe som helst med, men som river opp der innvendig gjennom nyhetenes eksplosjoner. Trenger vi all denne informasjon? Gjør den oss til bedre mennesker, sannere, med større evne til å møte våre egne medmennesker, våre egne livssituasjoner?

Jeg tror ikke det. Og jeg tror heller ikke denne verdenspolitikk er teatrets dramatik. Men så handler da heller ikke William Mastro Simones skuespill om dette. Ikke i sin bunn. Ikke i sitt hjerte. Tvertimot. «Nanawatai!» informerer ikke om en fjern krig eller bringer fjerne forslag til løsninger av den. Skuespillet stiller seg ikke engang uforpliktende solidarisk. Det forteller om russere like meget som om afghanere, og om nordmenn like meget som amerikanere.

William Mastro Simone har skrevet et skuespill om tro. Om det første skritt vi alle engang må ta. Det skritt mot en annen og mot oss selv, som er menneskets største sprang, der troen er vårt eneste satsgrunnlag. Bare ved en slik tro, en fundamental tillit til oss selv og det ukjente, blir vi mennesker. Og denne informasjon trenger vi. Slik blir verden liten.

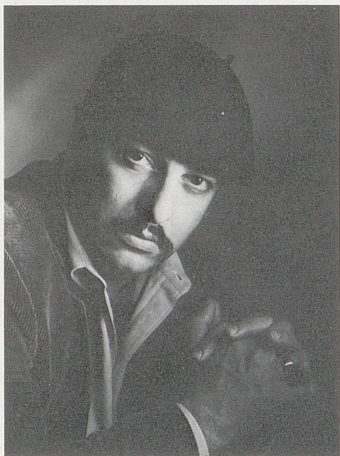
Nanawatai! Og velkommen -

Kjærlig hilsen
William Mastro Simone

TOM REMLOV:

DRAMATIKEREN OG HANS TEKST

Ved siden av Sam Shepherd og Lanford Wilson, er aftenens forfatter den fremste av USA's yngre dramatikere. Han er kan hende den minst etablerte av de tre, men for øyeblikket tilsynelatende den mest etterspurte, både i sitt hjemland og utenfor.

William Mastrosimone er 36 år gammel, og er født og oppvokst i småbyen Trenton i New Jersey, der han fortsatt bor. Hans slekt er pure sicilianere, men tilfeldige omstendigheter etter innvandringen til USA fikk dem til å konvertere til protestantismen – en kulturblanding som vel kunne gjøre kunstner av noen hver!

Allerede som 15-åring bestemte han seg for forfattergjerningen – sluttet på skolen, flyttet hjemmefra og kjøpte seg skrivemaskin. Han hadde alt flere refuserte romaner bak seg, da en tilfeldig bemerkning fra en forlagskonsulent fikk ham til å konvertere til dramatikken. Og med ett var det som tingene løst for ham. I løpet av de siste ti årene har han så skrevet mellom 20 og 30 skuespill – samtidig som han har fått gå den harde skole som den brogete, kom-

mersielle og ofte diletantiske amerikanske TV-og teaterverden er.

Gjennombruddet hjemme fikk han med «The Woolgatherer», som etter de obligatoriske universitetsteateroppsetninger til slutt havnet «off Broadway», hvor det gikk i vel et år. Under tittelen «Drømmespinneren» hadde dette betagende stykket om to ensomme unge mennesker stor suksess på Nationaltheatret i fjor, og har også vært vist i en rekke andre land.

Sitt internasjonale gjennombrudd fikk vår mann imidlertid med «Extremities» («Hvepsen»), som til nå har vært oppført i mer enn 20 land, og som i løpet av året vil bli filmet, med Farrah Fawcet i hovedrollen og med forfatteren selv ansvarlig for manus. I Skandinavia vil dette skuespillet få sin tiende oppsetning nå til våren, omtrent samtidig med celever premiere i Londons West End.

Det neste oppførte skuespill fra Mastrosimones hånd heter «Shivaree». Det handler om ung lengsel og kjærlighetens forløsende kraft, og tittelfiguren er – i likhet med forfatterens forlovede

– en magedanserinne. Alt tyder på at dette er et stykke som vil nå Broadway om ikke alt for lenge. Og knappe to måneder etter verdenspremieren på «Nanawatai!» her på DNS, vil forfatterens aller nyeste skuespill, «The Undoing», være hovedattraksjon på den berømte Festival of New American Plays i Louisville, Kentucky. Tittelen er nærmest uoversettelig i sin tvetydighet (den henspiller både på ulykke og botsgang), men temaet er skyld og soning blant det amerikanske samfunnets anonyme slitere. På den samme Kentucky-festivalen var det forøvrig enakteren «A Tantalizing» gjorde slik lykke i fjor.

Hva så med fremtiden? Bill – som han selvfølgelig raskt ble hetende blant sine bergenske venner – har strukket kjølen til flere nye skuespill. Men for øyeblikket er hans største ambisjon å skrive en komedie!

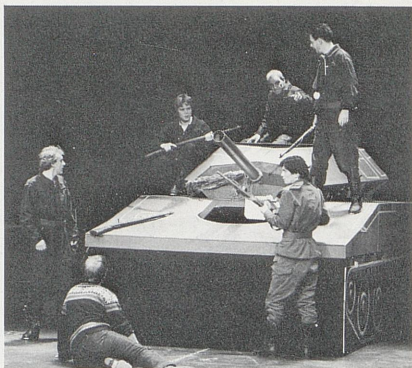
*

Når «Hvepsen» kommer opp i London, blir det etter all sannsynlighet på Apollo-teatret i selveste Shaftesbury Avenue.

Akkurat nå går det et skuespill av en annen amerikaner på dette teatret, som gir et levende bilde av den teatertradisjon Bill hører hjemme i. Det er skrevet av Bills kanskje største forbilde, Clifford Odets, en sosialrealist som i sin livshunger også kan balansere farlig nær det idealistiske. Handlingen følger arbeidet med et nyskrevet skuespill fra de første rolleprøver via provinsturne til Broadwaypremiere, og viser hvordan den endelige forestillingen er et produkt av så mange faktorer: Penger, presse, agenter, stjernernykker, sjalusi, frykt og ambisjoner.

Men det nevnes her fordi det også gir et levende bilde av Bill selv. En av bi-figurene er nemlig den arketypiske amerikanske dramatiker – mannen med lommene fulle av notatlapper, og som med reiseskrivemaskinen på knærne sitter i et hjørne av en skuespillergarderobe og skriver ny sluttscene til premieren – i morgen!

Slik er kveldens forfatter, og slik er hans arbeidsmåte. Ikke minst i arbeidet med «Nanawatai!» har dette vært demonstrert med all ønskelig tydelighet.

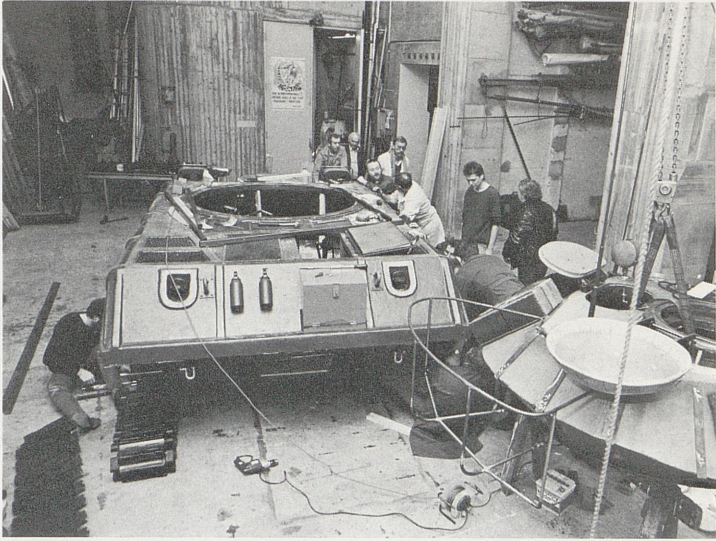
Sitt første utkast til «Nanawatai!» skrev Bill for godt over 3 år siden. I løpet av de mellomliggende år er mye skjedd. For det første besøkte Bill Afghanistan og fikk selv se striden fra geriljaens side. Dernest inngikk han det samarbeid som har fått sin – foreløpige – kulminasjon i og med verdenspremieren her i Bergen. Gjennom dette har så skuespillets tekst hele tiden vært under utvikling, og gjennomgått en rekke stadier med tildels dyptgripende endringer.

Den opprinnelige tittelen var «Sciamachies» – et gresk ord som betyr «kamp med skygger», og som vel gjenspeiler et opprinnelig hovedtema: hvordan dette er nok en krig der enkeltmenneskene gjøres til skygger både for seg selv og hverandre. Som man kanskje kan forestille seg, var Bill til å begynne med også svært opptatt av de åpenbare parallellene med Vietnam-krigen. Han hadde derfor til amerikanere med i handlingen – en veteran fra Vietnam, som hadde sluttet seg til afghanerne, og en fotograf: selve symbolet på den vestlige tilskuerholdning.

På neste stadium falt amerikanerne bort, mens til gjengjeld kvinnene fikk en mye mer sentral plass. Tidligere hadde de alle strøket med i første scene, for så å gjennoppstå som en flokk hevnedefurier. Dette ga skuespillet en mer rituell form, som vi hadde stor tro på, men som imidlertid viste seg vanskelig å gjennomføre. Isteden ble kvinnene beholdt i live, som et tredje, selvstendig ledd i handlingen.

I sin tur fikk dette innvirkning på hele afghanersiden, som gradvis ble styrket i forhold til russerne. Blant annet førte det til unnfangelsen av en svært interessant skikkelse, i form av den fredløse ørkenkvinnen Dervhana. Hun ble et bilde på kvinnens utsatte, om ikke utstøtte stilling i den afghanske kultur. Men som så mange andre «darlings» overlevde hun ikke frem til siste versjon.

Det mest påtagelige på dette stadium var likevel hvordan scenene med de afghanske mennene stadig ble rikere. Ikke minst gjaldt dette rent språklig. Lenge snakket derfor afghanerne et meget verdig, bevisst arkaisk språk (a la

Shakespeare, eller sagaene om man vil), for å angi deres tilhørighet i en kultur med sterke og levende tradisjoner, og også for å skape et tydelig skille når russere og afghanere møttes. Dette er det i den endelige tekst bare en lett antydning igjen av. På samme måte opptrådte det i en periode et gjenferd blant afghanerne, en slags nisse på lasset, som utålmodig og selvrettferdig pukket på loven og tradisjonens rett.

Men med alt dette oppdaget vi at teksten var på vei til å forgape seg – i den forstand at den strebet mot en stadig mer omfattende og autentisk skildring av Afghanistan som sådan, og nærmest sekundært tok opp vår egen plass i bildet: konflikten med den moderne vestlige verden og dens verdier. Derfor måtte Bill til med saks og blåblyant, samtidig som han konsentrerte seg om «russersiden».

Og nå begynte endelig bitene å falle på plass. Vi fikk for det første en helt annen nyansering russerne imellom, både i alder og holdninger. Og etter hvert samlet oppmerksomheten seg fullt om Kovertsjenko og Tadsj Aman –

som verdige motspillere og bærere av skuespillets grunnkonflikt. Dermed fikk vi form på den nødvendige rammefortellingen, med den unge Golikov nærmest som et vitne. Og så ble tittelen «Nanawatai!»

*

Forhåpentlig har denne korte skissen kunnet gi et bilde av hvor åpent og utrettelig en forfatter som Bill arbeider, og hvordan teksten til kveldens forestilling har utviklet seg. I dette tilfelle har altså vi på DNS hatt den glede å få være med på denne prosessen – gjennom telefonsamtaler, grundige brev og korte og lange møter på begge sider av Atlanten, like frem til de aller siste prøver før premieren.

Vi har regnet oss frem til at den teksten som nå for første gang presenteres for et publikum, må kalles 7. versjon. Men den blir vel kanskje ikke den siste, Bill?

EKSEKUSJON OG OPPSTANDELSE

Januar 1980. Sovjetunionen har okkupert Afghanistan. På kveldsnyhetene sendes det et klipp fra en film som er blitt smuglet ut, der en afghansk guttunge stiller seg i veien for en T-62 stridsvogn. Stridsvognen og guttungen måler seg med hverandre. Gutten blir overkjørt. Jeg spør meg selv: Hva slags mennesker er disse afghanerne?

Januar 1981. Jeg befinner meg i Pakistan, på leting etter et svar. Jeg har skrevet første utkast til «*Nanawatai!*».

Rawalpindi. En muezzin synger oppe fra en minaret og kaller folket til bønn. Basarene er en maurtue. Skyggen av en kvinne ligger i rennestenen med et spedbarn i armene som snapper etter været. Hun strekker en hånd ut i bønn om penger. Folk går forbi og spytter på henne. Jeg husker Koranens bud om almisser. Jeg stikker hånden i lommen. Tadsj, min tolk, råder meg til å la være. Dette er straffen Allah gir henne for å ha født utenfor ekteskap. Selv fra sin egen landsby er hun utstøtt. Jeg sier jeg vil gi henne noe. Tadsj sier folket her kan komme til å gå løs på oss om vi hjelper en synder. Vi går videre. Jeg spør meg selv: Er jeg feig?

Peshawar. Amerikas Ville Vesten – i orientalsk forkledning. Det er ingen som ikke bærer våpen. Her samles den afghanske mudjahedin («de hellige krigere», dvs: frihetskjemperne). Jeg møter gjeterne som skal føre meg over grensen. De kler meg ut som en afghansk fjellbonde, men vi får ikke skoene til å passe. Afghanerne har små føtter. Jeg blir nødt til å bruke de amerikanske cowboystøvlene mine. Det gjør dem urolige. Vi legger i vei mot grensen. Hele veien danner mitt reisefølge en levende mur omkring meg. Jeg lurar på hvorfor de gjør alt dette for meg. Jeg får høre om deres misnøye med USA og med nyhetsdekningen i den vestlige verden. Kan hende vil en kunstner fortelle sannheten.

Khyberpasset. Tusenmeterhøye fjellvegger strekker seg mot himmelen. Naturens umåtelighet kan lutre sjelen. I gamle dager satt afghanerne her oppe og krevde toll fra karavanene på deres

ferd fra øst til vest. Så dette er det folket som det mektige britiske imperiet aldri greide undertvinge seg. Så dette er det landet Aleksander den store måtte oppgi å erobre, mens han isteden selv lot seg overvinne av en afghansk pike ved navn Roksane, som han tok til ekte og brakte med seg hjem til Hellas.

Grensevakter. I det vi passerer gjennom nåløyet, lurar jeg på om de kan høre hjertet mitt banke.

«Hva om de stanser oss, Tadsj?».

«Ta det med ro».

«Men om de gjør det».

«Da blir det akkurat som i en John Wayne-film».

«Men de har stridsvogner».

«Vi har Allah».

Jeg spør meg selv: Jeg ville snudd nå om jeg hadde kunnet – er jeg derfor feig?

En skydott av sauer oppe i fjellsiden. Mitt følge roper til gjeteren på Pashtu-språket. Jeg føler det som jeg er kommet hjem. Jeg kan ikke forklare meg hvorfor. De legger våpnene fra seg, ruller ut sine bønnematter og ber på sine knær, i en stilling som viser total underkastelse. Ordet *islam* kommer fra *salam* – «fred» og «underkastelse». Det betyr at den som underkaster seg Allah, vil finne fred. Jeg tenker på Muhammed i sin hule, der han satt og grunnet over jødene og kristendommens monoteisme og arabernes polyteistiske religion. En av de mange guder var Allah, og Muhammeds åpenbaring fikk uttrykk gjennom tanken: «La ilaha illa Allah» – «Allah er den eneste Gud» – en vending som mine afghanske følgesvenner gjentar i sine bønner, en vending som jeg aldri siden skal få ut av hodet. «La ilaha illa Allah». Jeg lar meg beruse av ordenes vidunderlige musikk. Jeg sitter og ser på. Jeg føler min egen tomhet. Jeg verker etter å kunne tro igjen. Ikke på islam, men på en kraft her i verden som er større enn mennesket, en tro som kan bli til handling.

Langt borte ser vi fem russiske kamphelikoptre feie lavt over sletten mot landsbyen der vi skulle overnatte. Mine reiseførere bestemmer seg for

«Jeg har kontakt, direkte og på radar ... Posisjonslysene er på ... Strobesignalet blinker ... Ber om nærmere instruks ... Jeg faller av ... Jeg prøver nå en rakett ... Jeg reduserer avstanden ... Raketten er avfyrt ... Målet er tilintetgjort».

*- Pilot 805
i det Sovjetiske Luftforsvar.*

ikke å ta noen sjanser. Vi sover ute, uten noe bål. Sauene samles i en V-formasjon. Vi kryper alle sammen inne i spissen av V'en. Jeg greier ikke sove. Kulden skjærer meg inn i marginen. Bakken verker meg gjennom hele kroppen. Magen skriker av sult. Jeg er tom. Jeg er sikker på at jeg aldri kommer hjem igjen.

Ved daggry står vi opp og vender oss mot Hindu Kush. Da jeg la meg til å sove, var jeg en mann. Nå står jeg opp som et insekt. Mitt følge ber.

Vi kommer over det utbrente kadavret av en stridsvogn. Tårnet ligger ved siden av med bunnen i været. Jeg ser ingen lik. Kråkene er fete i Afghanistan, får jeg vite.

En liten gruppe kommer oss i møte

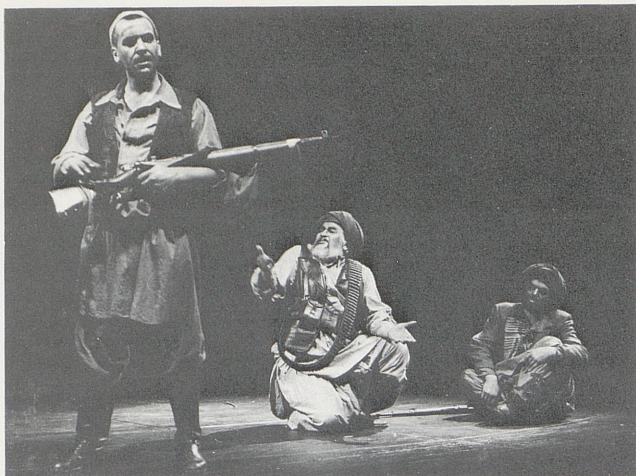
og vil vi skal hvile oss i deres landsby. De feirer oss med peppermynstete, fårekjøtt og ris. Jeg spiser naan for første gang - et herlig brød. De viser meg landsbysmoskéen, som alle er med på å bygge. Mitt reisefølge ber. Jeg sitter og ser på. Sauer går og gresser seg vei oppover fjellsiden. Jeg hører en gjetergutt spille på trefløyten sin. Lyden griper meg som bare det ukunstlete kan. Jeg kjenner meg fullstendig fortapt - langt, langt borte fra meg selv. Vi bryter opp.

Jalalabad, om natten. Spredte lys danner en halvmåne. Jeg skal ikke lenger. 8 mil mot vest ligger hovedstaden Kabul. Mudjahedinen tar én sovjetsoldat om dagen i Kabul, får jeg høre. Vi setter kursen nordover.

Vi må krysse en elv i en liten kurv på

«Dette var et av de vakreste slag jeg noen gang har sett. Ikke en eneste en av fienden unnslapp».

– Napoleon, i et brev til general Dugua.

en taubane. Jeg spør om banen er trygg. Tadsj sier: «Den som er født til å henges, drukner ikke». Muhammedanerne tror at mennesket på fjerde dag etter sin fødsel får sin skjebne innskrevet i Allahs Bok. Jeg kommer meg trygt over. Så skal jeg kanskje henges, da.

Et helikoptervrak. Stridsvognen er langsom og må holde seg i flatt terreng. Jagerflyene går for høyt, for fort og er for svære til kamp med små gerilja-grupper. Men helikoptrene kan feie langs en bratt fjellside, stå stille i luften og sprute død og ødeleggelse inn i afghanernes skjulesteder. Jeg spør hvordan det ble skutt ned. «Allah akbar,» svarer de: «Gud er allmektig».

Et sted i det fjerne bjeffer hyener til vern av sitt territorium.

En utbombet landsby. Et dypt krater i midten. Det knaser under føttene som om vi går på svidde brødskorper. Alle innbyggerne er enten døde eller flyktet til Pakistan. En mudjahedin-gruppe har gått i dekning her. En av dem kommer mot oss. De har tatt noen sovjetiske stridsvognsoldater til fange. Jeg blir spurt om jeg vil intervjuer dem før henrettelsen. Jeg tenker ikke over det en gang: Nei. Mitt følge skynder seg av gårde for å få et blikk av de gudløse barbarer på nært hold. Alle blir like for-

bauset. Russerne er bare guttunger. Jeg er overrasket over meg selv. Det er ikke noen dødsfiende jeg får se. Jeg ser syv slaver som er blitt tvunget ut i krigen. Afghanerne gjør riflene sine klare. Jeg tenker: Jeg kan ikke la dette skje. Jeg spør hvorfor de må henrettes. «Vi sulter. Vi har ikke mat til dem.»

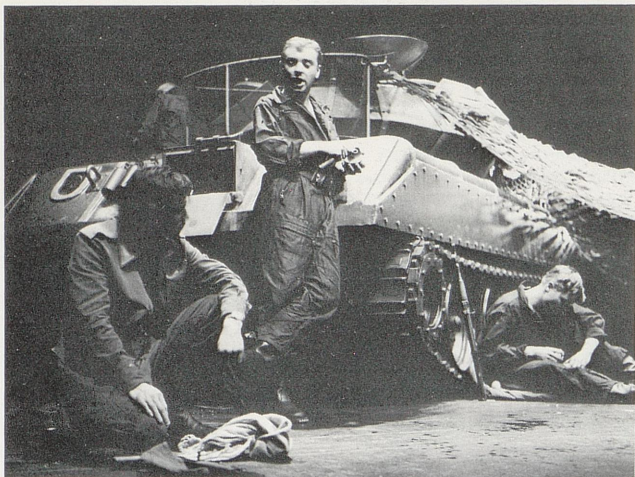
Ungguttene prøver å opptre som gode soldater. Noen folder hendene i bønn. Mitt følge synes det er merkelig. Andre vil møte det store intet med utbrent ideologi. Vi lurte alle på hvordan vi selv vil komme til å møte døden, derfor er trangen til å se andre møte den uimotståelig. En av guttene gjør i buk-sen. Jeg sier til Tadsj: «Jeg vil ikke se dette», og snur meg og går. Ti skritt borte hører jeg smellet fra syv rifler og syv gutter som faller til jorden. Amoralen i mitt sinn skriker og faller såret om sammen med dem.

I en landsby neste dag blir jeg syk. Jeg greier ikke holde på maten. Mine venner gir meg grønn te og yoghurt. Men disse tradisjonelle botemidler kan ikke lindre smerten der den egentlig sitter.

En bratt sti slynger seg oppover fjellsiden, spekket med hundrevis av flyktninger. De har fått sin slekt, sine hjem, avlinger og fe utradert av de gru-

«Der jeg har satt min fot, vil det aldri igjen vokse så mye som et gresstrå».

– Hunerkongen Attila.

somste eksperimentelle våpen, og nå vandrer de mot Pakistan på stier og veier der russerne har sluppet ned millioner på millioner med personellminer. Noen miner kan se ut som forvokste lønnetrefrø, i kamuflasje. Blir de tråkket på, eksploderer de, akkurat kraftig nok til å rive opp skosålen og lage en flenge i huden. Inni er det en væske som siver inn gjennom såret. Det er gift. Andre miner ser ut som klokker, dukker, leketøysbiler. Disse er beregnet på barna, som ikke greier å motstå jugglelet. Noen uker senere besøkte jeg flyktningleirene, og der fikk jeg se ofrene – barn uten fingre, hender, øyne, som hadde fått oppleve leketøy eksplodere rett i ansiktet på seg. Jeg kan ikke fatte det. Jeg skammer meg over å være menneske. Provisoriske telt og skur så langt øyet kunne se. Fire millioner mennesker – en fjerdedel av landets befolkning – lever som flyktninger. Hvor befinner resten av verden seg? På sitt grønne øre? Om et menneskeliv slik verdsettes til null, så er tolv millioner afghanere tolv millioner ganger null. Og da er hele verden ganger null også null. Jeg kan ikke akseptere den dødbringende multiplikasjon som med historiens uavvendelighet følger etter vår tids helvetesmaskin over jordens over-

flate. Maskinen er pill råtten, i ferd med å gå i oppløsning av mangel på sjel. Det onde rammer ikke bare ofrene, men også de som øver ondt. Tiden vil løse det siste skudd i denne krigen. For aller første gang opplever jeg en helhet.

Min siste kveld i Afghanistan tilbringer jeg rundt et måltid i en hule sammen med sårede mudjahedin på rekonvalesens. Jeg forteller handlingen i «*Nana-watai!*» som en lignelse. Tadsj oversetter. Når jeg kommer dit hvor afghanerne mister sporet av stridsvognen ved elvebredden, der Tadsj Aman forbanner Allah, mumler mine tilhørere i kraftig misbilligelse over slik gudsbespottelse. Men når jeg forteller hvordan de oppdager oljen på vannet, og altså får vite at stridsvognen gikk oppover, tar de det som tegn fra Allah og jubler av fryd, og vil ikke høre mer. For dem er utfallet da gitt på forhånd. De byr meg gammeldags rå gjetemelk som skal gi den veifarende styrke. Jeg drikker den og kaster opp så jeg holder på å svime av. Afghanerne ler hjertelig. Tanken streifer meg – å sette på meg turban og bli en mudjahed. Jeg tenker tanken om: Jeg skal åpne opp en ny front i denne krigen. Striden mellom teknologi og menneskeånd utkjemper på mange fronter. En av dem er Afghanistan. Det

er like mange fronter som det finnes mennesker.

Overalt brukes teknologien til å slavebinde mennesket. Men mennesket har åndelig ressurser som ingen maskin kan møte. På Afghanistans høyslette har jeg bevitnet Det Gamle og Det Nye Testamentes usminkete Gud, Koranens Allah, jødedommen, islam og kristendommens ørkengud inngi mudjahedinen med sin ånd, så de med antikverte våpen har tatt kampen opp med den mest avanserte krigsmaskin vår teknologi kan oppvise, og overvunnet sin frykt for døden. Etter det er alt mulig. Jeg tenker: for et enestående folk disse afghanerne er!

Desember 1983. Et nytt under skjer. Jeg får oppleve teatrets magi. Tom Remlov, min norske oversetter, tar meg for første gang med inn i teatersalongen der Kjetil Bang-Hansen står på scenen og instruerer skuespillerne som skal gi liv til det russiske stridsvognmannskapet. Mitt hjerte svulmer av fryd ved å se disse ungguttene i ferd med å gjenoppstå. Jeg kjenner det igjen som jeg er kommet hjem.

Bergen, desember 1983.
(Til norsk ved TR)

*Ligger'u såra igjen på Afghanistans
sletter,
og kvinnfolka kommer for å ta seg til
rette,
så kast deg på rifla og tenk ikke etter,
men gå til din gud som en god soldat.*

– Kipling,
i «The Young British Soldier».

«Du skal verge deg mot dine fiender, men angrip dem ikke, for den som bryter freden er ikke av Allah, men påkaller seg hans vrede».

- Koranen.

OM TITTELEN

Afghanerne har alltid levet med krigen som en del av sin hverdag. Når de ikke har kjempet mot fremmede inntrengere, har de ligget i ætte- og stammefeider med hverandre. Slik er det den dag i dag. Og gjennom denne evige strid har de utviklet sin æreskodeks – eller sin lov, som det het i den norrøne verden. Denne loven kaller de *Paktunwali*, og den har tre grunnleggende bud som må følges:

Badal er budet om alltid å øve blodhevn. Dette tilsvarer ganske enkelt Det Gamle Testaments bud om «øye for øye».

Milmastia er budet om å yte gjestfrihet til fremmede. Tatt i betraktning av hvor aggressivt de fleste afghanere vokter stammens land, og hvor ugjestmild selve naturen er, kan man lett forestille seg at *milma-*

stia i form av en brødbit, en bolle gjetemelk og nattely rundt et ildsted har reddet livet til talløse reisende.

Nanawatai er budet om å yte nåde – eller egentlig fredland – til en fiende man har fanget. Sagt på en annen måte: *nanawatai* representerer den direkte motsetning til *badal*. Bare ved å uttale ordet skal fangen være sikret nåde, og deretter beskyttelse. I tillegg hender det at fangen også legger et gresstrå mellom tennene og sier: «Jeg er ditt kveg». Med dette tredje bud gir loven et middel til å bryte hevnenes sirkelgang, ved at fangen får en mulighet til et nytt liv, befridd fra fortidens svøpe. Slik er det å yte *nanawatai* ensbetydende med å gi liv, og derfor vinner det også stor ære for den som gjør det.

W.M.

PS.

Som begrep ligger *nanawatai* egentlig svært nær opptil det gammelnorske *grid*.

SOVJET:

UTEN ROT, UTEN RETNING

Det moderne Sovjet later til å være en kultur i fullstendig oppløsning. Utviklingsoptimismen og drømmen om Utopia har mistet sitt grep. Istedet leter menneskene etter røtter i en glemt fortid, samtidig som de hungrer etter en tro som kan gi fremtiden mening. Til tross for et ganske annet utgangspunkt, er tilstanden med andre ord ikke så ulik den vi finner i dagens vestlige samfunn.

I den nyutkomne boken «Russia: Broken Idols, Solemn Dreams», beskriver den amerikanske korrespondenten David K. Shipler dette Sovjet. Nedenfor har vi tillatt oss å klippe sammen noen avsnitt fra boken.

Det er mange russere som fortsatt husker sin usvikelige tro på det russiske samfunns fremmarsj mot kommunismens endelige blomstring. Minnet om dette håpet gir en vond bismak til rådløsheten de kjenner i dag. Noe har

dødd. Ideologien får ofte fortsatt forme deres oppfatning av det som skjer – spesielt ute i verden – men en følelse av fremskritt er det ikke lenger noen som har. Hele landet kjennes som det er grunnstøtt, kjørt fast i det Marx ville kalt «statskapitalisme». Sovjets kommunister er blitt konservative i takt med partiets utvikling fra et redskap for omveltning til en vokter av status quo.

Dette tapet av tro har etterlatt et åndelig tomrom hos dagens russere. En gnagende sult. En yrende lengsel. Russene er på leting. Men blikket er ikke rettet fremover, mot en sannere marxistisk visjon av fremtiden, men bakover, tilbake til Den annen verdenskrigs lidelser og heltemot, tilbake til Stalin-tidens autoritære tvang, tilbake til det etnisk rene og edle som en gang het «russisk», tilbake til det enkle og ekte livet på den russiske landsbygda, →

AFGHANISTAN:

TUSENÅRGAMMEL TRO OG TRADISJON

Amerikaneren Louis Dupree har skrevet det eneste autoritative verk om Afghanistan som finnes på et europeisk språk. Her viser forfatteren blant annet hvordan den tusenårgamle stammekultur fortsatt fullstendig dominerer landet. Vi har tillatt oss å sakse et avsnitt der han kort gjennomgår de karaktertrekk og idealer han mener preger dagens afghaner.

La meg prøve å karakterisere afghanerne i noen generelle vendinger. De er mistenksomme overfor fremmede, men må samtidig følge gammel skikk og vise den ytterste gjestfrihet. De er faste i troen, men ikke spesielt aktive. Ofte kan de ha et løssluppet forhold til religionen, medmindre det er utenforstående til stede. Deres brutalitet dempes av en like stor hang til skjønnhet. De er energiske når det må arbeides, men henfaller lett til makelighet. De er griske og samtidig overstrømmende gavmilde. De er konservative hjemme i

sine fjellandsbyer, men tilpasser seg raskt til nye tanker og teknikk i storbyen. Til tross for sin nærmest anarkistiske trang til individuell frihet, avfinner de seg fortsatt med den aristokratiske «khans» herredømme over ætten. De har et maskulint overlegenhetsskompleks, selv om de stilltiende innrømmer kvinnen stadig større frihet. Og deres tradisjonelle trang til isolasjon fra utenverdenen må gi tapt mot nysgjerrigheten på hva som foregår der ute.

Størstedelen av Afghanistans befolkning er ennå analfabeter. Litteraturen holdes derfor stadig levende gjennom muntlige overleveringer – en populær form som nødvendigvis vil gi et nokså pålitelig bilde av rådende levesett og livssyn.

På et annet sted i sin bok gjenforteller Dupree en rekke legender og fabler som han har hørt fortalt. →

SOVJET:

tilbake til den russisk-ortodokse kirke.

Jo lenger jeg hadde bodd i Sovjetunionen, jo mindre overrasket var jeg over den draging kirken hadde. Kristendommen kan få et helt eget grep på de russere som hungrer etter en altopplukende sannhet, de som tidligere har sverget til kommunismens modeller som eneste svar på livets gåte. I det flytende tomrom som den sviktende ideologi nå etterlater seg, har kirken en potensiell makt – ikke som institusjon, men rent åndelig. Derfor vokter myndighetene også nå kirken som aldri før.

Av alle de idéer, overbevisninger og åndskrefter som i dag gjennomsyrer det russiske samfunn, er patriotismen så utvilsomt den sterkeste. Den er som en fellesnevner, som like godt lar seg innpasse i russisk kommunisme som i russisk kristendom, og innenfor begge disse «trosretninger» er da også patriotis-

men ofte den drivende kraft.

For en stor del trekker denne sterke fedrelandskjærligheten sine veksler på arven fra Den annen verdenskrig – Den store fedrelandskrigen, som russerne kaller den. Det var en tid da alle sto sammen, og som fortrenget all den mistenksomhet og frykt som hadde knuget nasjonen gjennom 30-årenes utrenskninger. Minnene fra den gang vekker ekte følelser, helt annerledes sanne enn alle slagordene og erklæringene om troskap som henger oppsent på husveggene overalt. Og krigen brukes fortsatt til å forklare verden utenfor, til å tegne et bilde av russerne som et unikt folk, så å si alene om å bære krigens lidelser – og derfor med rette på vakt overfor alt utenfra.

I lys av det foregående er det da kanskje ikke så underlig at de tenkere som i dag vekker den dypeste gjenklang

AFGHANISTAN:

Nedenfor trykker vi to av dem – den første er fra eldre tid, mens den andre dreier seg om en historisk hendelse fra mellomkrigstiden – to eventyr som til sammen kanskje beretter mer om afghansk kultur enn mang en avhandling kan.

I

Teltene var reist og kvinnene gjorde i stand kveldsmåltidet. Skumringstimen nærmet seg, og det gjorde også en rytter fra ørkenen. Han red rett bort til khanens telt og kastet seg av hesten, la seg på kne for khanens føtter og bønnfalt ham om nanawatai. Han sa han hadde en stor flokk ryttere etter seg, som hans ætt lå i strid med. Den gamle khanen, som var enda visere enn sine år, og like ren i sjelen som sitt hvite skjegg, ga mannen nanawatai. Så ble han ført til gjesteteltet, hvor han fikk mat og et leie for natten.

Khanens yngste sønn kom til sin far og ropte: «Å, far! Den mannen er Bad-

sjah Gul, som for bare to måneder siden felte min bror og din sønn!»

«Ja, min sønn, men nå er han gjest her hos oss. Han ba om nanawatai. Det har vi gitt ham. Og husk det, min sønn, at om det så skal ta hundre år, så vil den brors død bli hevnet.»

Den unge mannen gikk oppflammet fra farens telt og hentet sin brors dolk der den lå på sin hedersplass. Så krøp han inn i gjesteteltet og senket dolken i gjestens bryst, slik hans bror var blitt senket i jorden to måneder tidligere.

Neste morgen ble gjestens lik oppdaget, med klagerop og hyl. I dypeste smerte slet den gamle khan i sine klær, rev sin turban opp og ropte: «Hvem kan ha gjort dette? Hvem kan ha brakt slik vanære over ættens navn? Vår stamme vil til evig tid dømme oss for denne udåd!»

Da kastet den unge sønnen seg for sin fars føtter og bønnfalt ham om tilgivelse.

hos russere, hverken er kommunister eller demokratiske opposisjonelle som Sakharov, men snarere de som hevder en russisk nasjonalisme, en russisk sjåvinisme, en bevissthet om det «særegent russiske». Denne «russerbevegelsen» trekker et skarpt skille mellom det sovjetiske og det russiske, mellom sovjetisk patriotisme og russisk identitet. Den ser på sin etniske gruppe, som utgjør ca. halvparten av landets befolkning (og som nidkjært bevarer alle maktens tråder i sine hender), som den egentlige sjel i den enorme flernasjonale sovjetstaten. Den ønsker seg tilbake til bondens enkle, fromme og hederlige liv, til den livsholdning som – iallefall i fantasien – eksisterte den gang folket hadde sine røtter på landsbygda, – før revolusjonen.

Denne bevegelsens mest kjente tals-

mann er Aleksander Solsjenitsyn. Potensielt kan den komme til å få stor makt, fordi den har dype røtter både i det politiske hierarki og i folket. Bevegelsen deler sovjetkommunismens krav om politisk enhet, samtidig som den i pakt med gammel russisk tradisjon, hevder absolutt lydighet overfor autoriteter og dyp forakt for alt avvik. For enkelte liberale opposisjonelle fremstår derfor bevegelsen som en større fare enn selv de kommunistiske makthavere.

Gjennom mine fem år i Sovjet kom jeg til at nøkkelen til en forståelse av dette samfunnet må være å finne i russernes forhold til autoriteten, som de dyrker i sin frykt for kaos: i følelsen de har av sitt system som sterkt, men skjørt – av det korte spranget mellom orden og anarki.

se, og sa han i et anfall av blindt raseri hadde vanæret ætten.

Da tok den gamle khan dolken som hadde felt hans gjest, og satte den rett i hjertet på sin egen sønn.

II

Bacha Saqqao spaserte tvers gjennom hæren til Sjah Wali med sin hustru på ryggen, og ikke en eneste en av de mange tusen mann turde rette sitt våpen mot hans rasende blick. Da han kom hjem, samlet Bacha sine få trofaste menn om seg, og prøvet å gjenvinne tronen, uten hell. Men han forble en så stor plage at den nye kongen, Nadir Sjah, til slutt bød Saqqao komme til Kabul og dele tronen med ham.

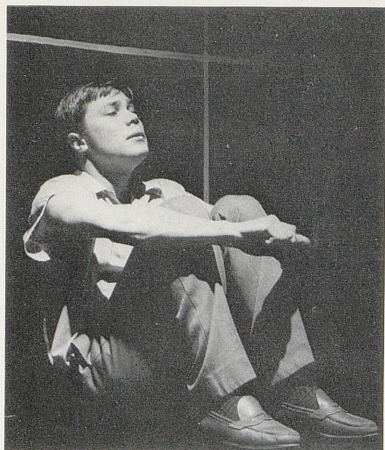
Bacha Saqqaos menn bønnfalt sin herre om ikke å stole på pathaner-kongen. For som det gamle ordet sier: «Stol heller på en slange enn en skjøge, og heller en skjøge enn en pathan.»

Men Saqqao sa: «Det sto skrevet at

jeg skulle bli konge, og det ble jeg, og konge skal jeg bli igjen, om det er Allahs vilje. Jeg reiser til Kabul for å bli konge igjen, eller for å dø.»

I Kabul kastet Nadir Sjah Saqqao rett i fangehullet, og et par dager senere ble kong Habibullah Ghasi (for så het Saqqao da han regjerte Afghanistan) henrettet av en eksekusjonspelotong. Han lo og spøkte like til skuddene falt, og de som var med ham spurte: «Å, Saqqao, vet du ikke at din siste time er kommet?» Saqqao svarte: «Det trenger ikke dere fortelle meg. Det er blitt bestemt av Allah.» En prest spurte hvorfor Saqqao ikke ba slik de andre gjorde.

Saqqao svarte: «Hvorfor skulle jeg heve min stemme mot Allah? Han har gitt meg mer enn jeg bad om i mitt liv. Han gjorde meg til konge. Hva mer kan jeg be Allah om? Mitt liv har alltid vært i Allahs hender.»

186. *Kjemp for Guds sak mot dem som bekjemper dere, men gjør dere ikke skyldige i aggresjon. Gud liker ikke de aggressive.*
187. *Drep dem hvor dere påtreffjer dem, og driv dem ut fra det sted (Mekka) som de har drevet dere ut fra.
For prøvelser for troen og forfølgelse er verre enn drap. Men bekjemp dem ikke ved den hellige moské, før de angriper dere der.
Men hvis de angriper, så drep dem.
Det er de vantros lønn.*
188. *Men hvis de gir seg, så er Gud tilgivende og nåderik.*
189. *Bekjemp dem til det ikke lenger finnes prøvelser for troen, og forfølgelse, og religionen tilhører Gud.
Hvis de gir seg, skal det ikke være fiendskap mer, unntatt overfor dem som gjør urett.*
190. *Det fredlyste krever gjengjeldelse.
Så, hvis noen angriper dere, så angrip ham på tilsvarende måte.
Frykt Gud, og vit at Gud står de gudfryktige bi.*

Dette har hendt:

Hundre tusen guttunger ble kommandert til å reise fra kjærestene sine. De dro og ble soldater i et land de ikke forstod seg på. Etter tre, fire måneder var mange av dem så forvirret at de måtte sendes hjem. I Sovjet hadde de fått høre at de skulle av sted for å hjelpe nabofolket. Da de kom fram, ble de låst inne i kasernene med beskjed om at nabofolket var livsfarlig. De fikk ikke engang lov til å kjøpe appelsiner. Også appelsinene kunne være livsfarlige, de var ofte forgiftet. En melon kunne være en bombe, et eple var kanskje en håndgranat.

Soldatene lengtet hjem. Ennå har ingen fra Sovjetunionen følt seg hjemme i Afghanistan, men de har bestemt seg for å bli. Den sosialistiske revolusjonens tredje fase er ikke avsluttet.

Når Den Tredje Fase er inne i sitt fjerde år, har alle mistet tellinga.

Tidligere erobrere blir som fredelige handelsreisende i forhold.

I 1983 skjelver Hindu Kush fordi krigen foregår over sju tusen meter høye fjell og forårsaker snøras som tar med seg furutrærne i fire tusen meters høyde og slår dalene i småbiter. Også dalene ligger høyt over havet, men ingen har hørt om noe hav. Geitene blir imidlertid tatt av raset og folk sulter.

I sør glir dalene ut i sand og stein. Før gikk karavanene over slettelandet og gjennom passene østover. Nomadefolket dro i uker og måneder med alt de eide surret fast på kamelene. Lange tog av gumlende kameler.

Nå ruller beltedyrene. Kolonner av stål som tygger asfalt og knuser stein underveis til landsbyer som folk stikker fra. De som ikke kommer seg av gårde, dør under befrisen.

(Utdrag fra Kjell Gjerseth: CHAKOO, Oktober forlag, 1983. Gjengitt med tillatelse av forlaget.)

HELVETESMASKINEN

Stridsvognen i vår forestilling er først og fremst et bilde – på et helt samfunn og en hel kultur. Men en stridsvogn er også et høyst konkret fenomen, noe vi mente nedenstående tekstutdrag burde kunne gi inntrykk av. Det er hentet fra et intervju med en israelsk vognfører, som sammen med hele sin eskadron havnet i et syrisk bakhold under krigen i Libanon sommeren '82.

Vi var i en håpløs stilling, og ble også beskutt av syriske jagerfly. Men vi prøvde å fortsette fremrykkingen, selv om vi på det nærmeste var sluppet opp for ammunisjon. Så meldte de dystre tankene seg. Det var akkurat som det står i bøkene, med alle ens kjære og hele livet som passerer revy for en. Jeg tenkte også at jeg hadde statistikkene imot meg. Med alle de tusener av prosjektiler som hadde falt i løpet av den lange natten, skulle alt tilsi at iallfall én snart ville treffe meg. Det kan godt falle en storm av granater både til høyre og til venstre, men det holder ikke i lengden. Vi rykket en meter frem, så landet det en granat der vi nettopp hadde stått. En meter tilbake – og sekundet etter en ny granat. Så kanskje vi har hellet med oss i et par minutter til, men før eller siden tar det slutt. Særlig når vi ikke kan gjengjelde ilden, ikke kan rykke frem, ikke tilbake, ikke kan gjøre noenting. Vi kan bare vente til vi blir truffet. Det går ikke an å forestille seg, tror jeg. Men likevel prøvde vi å bevare håpet, prøvde å fyre av en runde, men uten noensomhelst virkning. Noen ganger var det bare helt latterlig, når vi prøvde å rette ilden mot jagerflyene eller mot hordene av infan-

terister som lot til å befinne seg overalt. Jeg har aldri hatt fienden på så kloss hold. Artilleriet var i beste fall 100 meter borte, ofte mye nærmere, et stenkast. På ett tidspunkt var det en syrisk soldat som hadde klatret opp på vognen vår. Laderen vår gikk løs på ham med bare nevene og i basketaket rullet de begge ned av panseret. Da klatret skytteren vår ut og skjøt syrerer. Det hendte faktisk også at sjåfører ble nødt til kjøre ned syriske soldater, hvis kommandøren var opptatt med å fyre i én retning og sjåføren samtidig fikk øye på syrerer som krøp mot vognen fra en annen retning. De hadde rett og slett ikke noe annet valg enn å kjøre rett over dem, og det var visst helt for jævlig.

Vi innså at situasjonen var kritisk. Så ble laderen vår truffet i halsen. Det var ikke alvorlig, kulen bare streifet ham, men det satte oss under enda større press. Til da hadde vi unngått skader, men plutselig hadde vi en såret mann i vognen. Og tiden sneglet seg av gårde. Hvert minutt var som en dag. Det viktigste var å holde holdet klart. Over radioen hørte vi hele tiden rapporter om folk som var blitt truffet. Vi ble beskutt kontinuerlig og var omgitt av svart natt og flammer overalt. Vognen ved siden av meg sto og brant langsomt. Hele natten brant den, ikke før om morgenen, rett før daggry, eksploderte den plutselig. Jeg sa til meg selv: «Jeg er fra en annen klode. Jeg hører ikke hjemme her. Jeg er ikke her... Det er ikke meg. Dette er ikke min vogn. Jeg er ikke her!»

SANG TIL DEN AMERIKANSKE SOLDAT

*Får på oss kamuflasjefarget feltdress,
og våpen, hjelm og sekk og blanke støvler.
Så går vi rundt og smeller flott med hæla:
så lett det er å bli til soldater.*

*Vi glemmer alle krav og plikter hjemme,
vi trenger hverken arbeid eller penger.
På perm så spiller vi på automater:
så lett det er være soldater.*

*Og går det skeis så er det ikke vår sak,
for som det heter: alt for fedrelandet.
Så greit å ikke være skyld i noe:
vi er ganske – normale – soldater.*

*Bulat Okudsjhava
kjent russisk trubadur,
poet
og opposisjonell
(Til norsk ved TR.)*

SOVJETSOLDATENE SYNGER

Sovjets krig i Afghanistan har nå vart i over fire år, lenger enn krigen mot Nazi-Tyskland – og så lenge at soldatene er begynt å dikte sanger om den. For noen måneder siden mottok Moskva-korrespondenten til The Los Angeles Times en samling av disse anonyme balladene fra en hjemvendt kavallerioffiser, og lot dem trykke i sin avis. Nedenfor bringer vi et par utdrag – i grovoversettelse via tredjespråk.

I
Laget vårt er blitt etterlatt oppe i fjellene,
kanskje best å gjøre nye zink-kister klare.
Helikoptrene våre kommer og får oss ut:
vi venter urolig på at dagen skal gry.

II
Kabul er fremmed og slettelandet uten liv –
landskapet her gjør meg syk om hjertet.
Det er mange av dine sønner du aldri får gjense,
vårt kjære Moderland, gråt, fell tårer i din sorg.
De har reist, forlatt deg –
Partiet viste dem den rette vei:
«Utfør deres hellige ordre,
så vårt Moderland kan sove trygt...»
Vi verger vårt lands hellige ære,
vi er dine ektefødte sønner, Russland.

Torild Jacobsen, Karl Bomann-Larsen og Peter Bredal i «Terroristene» av Kolbein Falkeid, urpremiere på DNS 1982.

NORSK DRAMATIKK I DAG:

«SPILL NORSK!»

AV KIRSTEN BROCH

Dette er andre artikkel i vår serie om norsk teaters forhold til norsk dramatikk. Den første sto i programbladet til fjorårets oppsetning av Arne Skouens «Bess», der en av hovedrolleinnehaverne, Helge Jordal, formulerte synspunkter som skuespiller og mer personlig som teaterkunstner. Denne gangen er det den ene av våre dramaturger som bidrar med tanker fra sin synsvinkel. I kommende artikler er det vår mening også å invitere folk utenfor teatret til å delta i denne viktige løpende dialogen.

Spill norsk – lød kravet fra norske dramatikere i 1970-årene, og teatrene svarte med en bølge av ny norsk dramatikk, en bølge som toppet seg ved inngangen til 1980-årene. I løpet av en ti-års periode ble det på Den Nationale Scene spilt 22 nye stykker, på Nationaltheatret 25 og på Det Norske Teater 45 nye norske skuespill. Fra 1976 til 1983 var det på Den Nationale Scene 10 urpremierer av norske dramatikere. Kvaliteten har vært varierende, selvfølgelig, men teatrenes hensikt har vært den samme: å inspirere til aktivitet blant norske dramatikere. Mange, men kanskje ikke mange nok, har fått sjansen, eller er blitt oppfordret til å ta den. Nye navn er

dukket opp, og har tatt konkurransen opp med de mer etablerte og erfarne dikterne, – teatrene gjør et hederlig forsøk på å hjelpe talenter på vei. Enhver teatersjef går vel med drømmen om å oppdage og lansere vår tids Shakespeare, Ibsen eller Strindberg, men ser man tilbake i teaterhistorien viser den at det var langt mellom de store talentene. Talenter eksisterer til alle tider, men det er ikke alltid like lett å finne frem til dem og pleie dem på den rette måten.

De forholdene teatrene arbeider under, kan virke oppmuntrende og stimulerende på et lands dramatiske diktning, eller eventuelt frata forfatterne enhver lyst til å skrive for scenen. Dette gjelder ikke bare de økonomiske forhold og honorarspørsmål men selve teateratmosfæren som eksisterer i et land, er vesentlig når det gjelder fremveksten av en nasjonal dramatikk. Det har ved våre teatre vokst frem en bevissthet om at det er nødvendig å satse på nyskreven norsk dramatikk, dersom norsk teater skal holde seg levende på sine egne premisser.

Hellesen-komiteen var raus i sin instilling om teaterdriften i Norge i begynnelsen av 1970-årene, og sier under avsnittet om «Målsetting og framdriftsperspektiver» at «Teatret bør se det

Torild Jacobsen og Helge Jordal i «Vinteren revner» av Cecilie Løveid, urpremiere på DNS 1983.

som en særlig oppgave å presentere norsk dramatikkk». Dessverre antydes det ikke noe om hvordan dette skal løses økonomisk. Teatrene er tvunget til å fylle salongene for å make de stadig strengere økonomiske kravene. Riktignok har økonomien spilt liten rolle i valg av repertoar de siste ti-årene, f.eks. i valget mellom norsk og utenlandsk dramatikkk, men valget kan bli vanskeligere etter som kravet til egeninntekt øker og kravet til popularitet øker. Ny norsk dramatikkk sikrer bare sjelden fulle hus.

Først i 1977 opprettet Kulturrådet støttetiltak til ny norsk dramatikkk- som en foreløpig ordning, men som fremdeles lever i beste velgående. Hovedstøtten gjelder et korttidsengasjement – (3 måneder) for dramatikere ved de faste teatrene. Kulturrådet skal dekke 60% av teatrets lønnskostnader, teatrene dekker de resterende 40% av lønnsutbetalingen. Formen på en slik avtale er helt avhengig av hvilken arbeidsform dramatikeren ønsker å gå inn i, om han vil ha sin daglige tilknytning til teatret eller sitte å arbeide med teksten alene.

Bakgrunnen for en slik avtale, arbeidskontrakt, ligger i det forholdet at dramatikere ofte henvender seg til teatrene med et idéutkast eller et synopsis som teatret finner interessant og er verdt å arbeide videre på.

Det blir også inngått avtaler mellom teatrene og dramatikere direkte, og dette er avtaler som gjerne går over lengre tid – dramatikeren blir knyttet til et teater som «husdikter» i ett år eller lengre. Den Nationale Scene var vel det første teater i Norge som benyttet en

slik arbeidstilknytning, senere har dette vært praktisert ved de fleste norske teatre. For tiden er Tor Åge Bringsværd knyttet til Riksteatret og Edvard Hoem er «husdikter» ved Det Norske Teater.

Kulturrådet gir også støtte til utgivelse og mangfoldiggjørelse av norske skuespill og til oversettelse til fransk og engelsk.

Det eksisterer ingen systematisk opplæring eller utdanning for dramatikere i Norge idag, men det har ved flere anledninger vært arrangert kurs, seminarer og teaterverksteder over en uke eller to, i regi av bl.a. Norske Dramatikeres Forbund, hvor en av ildsjelene i mange år har vært formannen Nils-Reinhardt Christensen. Norske Dramatikeres Forbund har også et aktivitetsfond som i stor utstrekning blir benyttet til utdanningsstipend. Et annet fenomen innen norsk teater har vært dramalesning, som Den Nationale Scene har hatt ved to anledninger. Denne formen for presentasjon av en tekst har vakt en del diskusjon blant både dramatikere og teaterfolk, ikke bare i Norge, men også i våre naboland.

Fra dramatikere ble det bl.a. hevdet at denne tekstlesingen var en lettvinnt og rimelig måte teatrene kunne slippe fra sine forpliktelser på.

Innenfor teatret finnes det også ulike syn, ulike oppfatninger om verdien av denne formen for tekstpresentasjon, som innebærer at teksten leses for et publikum før den er ferdig skrevet og ferdig prøvet. Tanken var å gi en ny teateropplevelse, gi muligheten for publikum til å møte teatret som en pro-

sess, det spennende teater som ikke går kledd i kostymer og parykk, men med oppbrettede skjorteermer og med manus i hånden. Et annet positivt element ved denne formen er at skuespillerne kan få arbeide forutsetningsløst, uten premierekrav og prestasjonsangst, en fordypning i teatrets eget arbeid som i siste instans gir publikum nye impulser.

Norske dramatikere hevder fortsatt at norsk teater satser for få ressurser på ny norsk dramatik, og fremdeles synes norske teaterfolk at dramatikerne skriver for dårlig.

Norske teatre mottar, uoppfordret, mellom 40 og 50 skuespill i løpet av et år (I 1983 mottok DNS 60), muligens ligger tallet noe høyere på Det Norske Teater som jo den siste sesongen har gjort en ekstra stor innsats for nyskrevne dramatik. Det er uhyre få av disse tekstene som når frem til scenen. Hvert enkelt stykke skal leses og vurderes av teatrets dramaturger, i første omgang, og så av teatersjefen og til slutt gjerne også av det kunstneriske råd. Hvert enkelt av de innsendte manus skal ha et begrunnet svar for et eventuelt avslag. Teatrene kan selvsagt ikke vente å få fullt ferdige, veldreide tekster som debutarbeider, men det som ofte skal vurderes er romaner i replikkform, manus på 40-50 sider med opptil 30 medvirkende. Manusene avslører ofte en utrolig mangel på kunnskap om mediet med bl.a. regianvisninger på størrelse med en kortroman.

Emnene som det skrives om dekker hele spekteret fra atombomben til det mest intime privatliv. Det er sjelden komedier blant de innsendte arbeidene, men svært mange fremtidsvisjoner, som jo er et uttrykk for den uro mange mennesker bærer på, i tanken på fremtiden. Dette er en av kategoriene blant de innsendte manus, en annen kategori er de profesjonelle dramatikerne som skriver godt, og teatrene står da overfor

valget: skal spilles/skal ikke spilles. Her er det spørsmål om hvordan stykket passer inn i teatrets øvrige repertoarplaner, og hvordan det passer inn i teatersjefens kunstneriske mål for seg og «sitt» teater, med sine egne helt klare oppfatninger av hvilken vei han vil gå for å nå målet. Teatrets krav om kunstnerisk kvalitet må være ufravikelig. Bare ved å skape kunstneriske teatre kan vi sørge for at teatrene overlever. Den tredje kategori manus er disse hvor man finner en god idé, men hvor den ikke er godt nok utnyttet, og her er det teatret kan komme dramatikerne til hjelp ved å oppfordre dramatikerne til å gå inn i et felleskap, og kanskje måtte godta at de til syvende og sist, bare blir en liten del av det ferdige resultatet.

Det kreves vilje til å lære, åpenhet til å gå inn og jobbe i et kollektiv, vilje til å gå ut av elfenbenstårnet og møte teatret, og akseptere teatrets arbeidsform. Skuespilleren forandrer replikker, instruktørene stryker i teksten. Dette kan være en tung og smertefull prosess for en dramatiker som føler at hans skaperverk blir tatt fra ham, men det er en nødvendig prosess for at en dramatiker skal kunne komme videre. Å skrive dramatik er et håndverk som må læres i teatret.

Våre dramatikere har en klar oppgave, de må hjelpe oss til å finne ut hvordan vi kan forholde oss til vår egen samtid. Til det trenger vi i Norge norske dramatikere. Men dramatikken er også den eneste virkelige forutsetning for skuespillerkunsten, øyeblikkets fengslende kunst. Og dramatikerne mestrer først sin kunst når han evner å feste ord til papiret som kan sette skuespilleren i bevegelse - det levende mennesket som med teaterkunstens midler har oppgaven å møte publikum, møte det søkende mennesket, gi tilskueren den kontakt og det budskap som dramatikerne har søkt og i beste fall funnet.

Bergens Teatermuseum

Villavei 5, gir en morsom og instruktiv innføring i bergensk scenekunst gjennom 200 år - ved et rikt billedmateriale, teater- og scenemodeller, kostymer, teknisk utstyr, plakater og rekvisitter.

Åpent søndag kl. 12.00-15.00

**NESTE FORESTILLING PÅ STORE SCENE:
URPREMIERE PÅ NORSK MUSICAL!**

ILDLANDET

av Ketil Bjørnstad

En musical om bohemen Schjanders eventyrlige reise til Patagonia.

Regi: Bentein Baardson.

Dekorasjon og kostymer: Svein Lund-Roland.

Ketil Bjørnstads musikk arrangert av: Håkon Berge.

Et sambaberuset fyrverkeri av en forestilling i en tid som synes bortimot forelsket i Sør-Amerika, slik debuterer den allsidige forfatteren og komponisten Ketil Bjørnstad som dramatiker med en fargeglad, heidundrende festforestilling av en musical, utvilsomt en begivenhet som vil bli lagt merke til i norsk teaterverden våren 1984.

Den unge mangekunstneren har i løpet av få år fått en markert plass innen norsk kulturliv, som engasjert forfatter, som følsom og artistisk utøver av sine egne musikalske verk og som en medrivende, stemningsskapende komponist, som bl.a. har hatt et usedvanlig fruktbart musikalsk samarbeid med en stjerne og artist som Lill Lindfors.

Med «Ildlandet» fullfører han sin originale trilogi med inspirasjon hentet fra den sagnomsuste bohem-tiden i 1890-årene. Trilogien begynner med den populære og prisbelønnete dobbelt-LP'en «Leve Patagonia», følges opp av romanen «Oda» som ble utgitt i høst, og slutføres med et fargesprakende utropstegn på DNS til våren.

Dessuten er Ketil Bjørnstads humørfylte musical ytterligere en bekreftelse på unge norske forfatteres draging mot Sør-Amerika for tiden. Handlingen er lagt til Patagonia, eller Ildlandet, helt på sørsippen av det søramerikanske kontinentet. Dit kommer den unge

norske ingeniøren Schjander i drømmen om å finne det fullkomne, pengeløse samfunn – et Utopia. Men hva finner han? Det skal vi ikke røpe, bortsett fra kjærligheten, i form av den henrivende unge indianerpiken Ameli, og dessuten en perle av en scenefigur i sin meget lokalkjente værhanne av en følgesvenn, gaucho'en Florentino.

«Ildlandet» bør kunne bli en helt spesiell og særegen teaterforestilling, av et slag som gir både fornøyelse og innsikt, til sambatakt!

Urpremiere i mars.

STYRET FOR A/S DEN NATI

21g015972

REPRESENTANTER: Arnljot Strømme • varaformann • Berit Erbe • Marit Wikholm • Geir Kjell Andersland. • **VARAREPRESENTANTER:** Hildur Ve • Ottar Hovda • Lorentz Reitan • Marnie Suleng • Ragnhild Randal. • **REPRESENTANTER FOR DE ANSATTE:** Lothar Lindtner • Anders Larsen. • **VARAREPRESENTANTER:** Arne Jacobsen • Morten Andresen • Tom Harry Halvorsen • Kjell Heimstad • Gunnar Staalesen • Kirsten Broch.

TEATRETS PERSONALE:

TEATERSJEF: Kjetil Bang-Hansen. **SCENOGRAFER:** Helge Hoff Monsen • Svein Lund-Roland. **INSTRUKTØRER:** Bentein Baardson • Pål Øverland. **DRA-MATURGER:** Kirsten Broch • Tom Remlov. **MASKØR:** Håkan Hede. **SKUE-SPILLERE:** Inger Marie Andersen • Sissel Ingri Andersen • Morten Andresen • Eilif Armand • Lasse Bartnes • Eva Bergh • Rolf Berntzen • Ulf Borge • Peter Bredal • Bentein Baardson • Juni Dahr • Gjert Haga • Kim Haugen • Gøril Haukebø • Inger Heldal • Ragnhild Hiorthøy • Thor Hjorth-Jenssen • Karin Hox • Arne Jacobsen • Helge Jordal • Kim Kalsås • Kaare Kroppan • Wenche Kvamme • Lothar Lindtner • Grete Nordrå • Ola Otnes • Stine Ramdahl • Morten Røhr • Sverre Røssummoen • Eva Sevaldson • Karin Simonnes • Rhine Skaanes • Svend Svendsen • Johan Sverre • Rolf Söder • Lars Steinar Sørbo • Nils Vogt. **MUSIKERE:** Tom Harry Halvorsen, musikalsk leder. • Oddbjørn Hanto, pianist, vikar. • Jan Kåre Hystad, treblåser. • Harald Mæland, batterist • Knut Skodvin, bassist. • Torbjørn Wiberg, gitarist. **ADMINISTRASJON:** Kari Sjursen, økonomi-sjef. • Edwin Aarvik, teknisk leder. • Christen Løberg, kontorleder. • Beate Tvedt, produksjonsleder. • Gudveig Skadal, hovedkasserer. • Kari Eriksen, lønningfull-mektig. • Grete Flores, sekretær. • Bente Jacobsen, kontorbud. **SALGS- OG INFORMASJONSAVDELING:** Olaf Ramsvik, salgsleder. • Per Ivar Bergesen, salgsleder • Eva Aase, salgssekretær. • Gunnar Staalesen, informasjonssekretær. **INSPISIENTER:** Jørgen Føgge, førsteinspisient. • Øyvind Eskildsen • Bjørn Isaksen • Carl Mehl • Mette Omvik. **SUFFLØRER:** Ann-Britt Langeland • Marit Sognes • Britt Synnestevedt • Per Christian Magnus. **REKVISITØRER:** Bastiaan van der Pas, avdelingsleder. • Indrani Balgobin • Per Gunnar Olsen • Vakanse. **LYD-TEKNIKER:** Tore Jæger. **MALERSAL:** Kristoffer Nordahl Pedersen, malerformann. • Tor Gundersen, dekorasjonsmaler. • Oddvar Løtveit, dekorasjonsmaler. • Bernt-Olaf Nesbø, rekvisittmaker. **SNEKKERVERKSTED:** Olav Rutledal, snekkermester. • Hilleborg Eggen, snekker. • Trygve Jakobsen, snekker. **TAPETSERVERKSTED:** Henry Baadsvik, tapetsermester. • Vakanse, tapetserer. **SMIE:** Torbjørn Danielsen, smedmester. • Per Hove, smed. **SCENE:** Kjell Heimstad, scenemester. • Jørgen Moe, scenemester, brannvernleder. • Olav Andersen, scenemesterassistent. • Odd Sørensen, scenemesterassistent. • Erland Andreassen, scenefagarbeider. • Dagfinn Jensen, scenefagarbeider. • Peder Johannessen, scenefagarbeider. • Helge Nordeide, sjåfør, scenearbeider. • Øystein Skiftesvik, scenearbeider. • Harry Slengesol, scenefagarbeider. • Bjørn Skogstrand, scenefagarbeider. • Dag Ove Sunde, scenefagarbeider. • Magdalen Thomassen, scenefagarbeider. • Odd Sognnes. **LYS:** Willy Myklestad, overlysmester. • Asbjørn Johnsen, lysmester. • Jan Stig Sunde, lysmester. • Helge Eskildsen, stillverkkjører. • Kjell L. Jensen, elektriker. • Anders Larsen, stillverkkjører. • Åge Rasmussen, stillverkkjører. • Ketil Sunde, stillverkkjører. **FRISØRER:** Fritz Gjesdal, frisørmester. • Gunnveig Danielsen • Tove Ingebrigtsen • Margot Ystebø. **SYSTUE:** Rigmor Krogvig, kostymesjef. • Solange Davidsen, syer. • Aase Karin Knudsen, syer. • Elsa Pettersen, syer. **PÅKLEDERE:** Nina Frønsdal • Yngvar Øyen. **BILLETTKONTOR:** Haldis Skjelbred, billettsjef. • Hjördis Harkestad • Aslaug Monsen • Åse Myking • Gerd L. Nilsen • Solveig Sønnervik. **RESEPSJONSVAKTER:** Haldis Broch • Anne Lisbeth Lindtner • Torunn Lunde • Solveig Storvik. **KANTINE:** Annelise Bakke, bestyrer. • Jorunn Solstrand • Kirsten Wilhelmsen • Marie Innvær. **RENGJØRING:** Evy Abrahamson • Eva Adolfsen • Else Marie Jensen • Vigdis Kaland • Henny Krossnes • Olufina Krossnes • Kari Sæle. **VESTIBYLEVAKT:** Svein Stangnes. **GARDE-ROBE:** Anne Grethe Eidevik • Gudrun Halland • Magnhild Kvicksson • Mary Skogstrand • Ingeborg Thomassen • Evy Aanderaa. **VAKTMESTER:** Heinie Rugaard